

УДК 911.3

Є.О. Маруняк**ПРОСТОРОВІ ДИЛЕМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЇХ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ****Е.А. Маруняк****ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ДИЛЕММЫ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ИХ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ***Институт географии НАН Украины, Киев*

В статье рассмотрена эволюция категории «пространство» от истоков и философии древнего мира до современных представлений, а также роль и значение этой категории в географическом дискурсе. Выделены основные направления влияния глобализационных трансформаций на понимание и использование пространства. Среди них – индивидуализация и «перцептуализация» пространства, подходы к определению различных его видов, а также проблемы нивелирования значимости физического пространства как среды обитания человека. Предложена схема концептуализации геопространства, его структуризация, понимание сущности отдельных видов.

Ключевые слова: пространство; геопространство; индивидуализация пространства; «перцептуализация» пространства; концептуализация геопространства.

Ye. Maruniak**GLOBALIZATION SPATIAL DILEMMAS AND THEIR CONCEPTUALIZATION***Institute of Geography of the NAS of Ukraine, Kyiv*

The paper reviews the definition of 'space' concept starting from the sources and philosophies of the ancient world up to the modern views as well as its role and significance in geographical discourse. The main directions of global transformation processes impact on understanding and utilization of space have been highlighted. Included but not limited to space individualization and 'perpetualization', approaches to definition of their different types as well as issues with importance coordination of the physical space as the human habitat. The outline of geospace conceptualization, its construction and understanding of its different kinds' essence has been introduced.

Keywords: space; geospace; space individualization; space 'perpetualization'; geospace conceptualization.

У сучасному науковому дискурсі явище глобалізації посідає одне з центральних місць. Поясненням цього є і його міждисциплінарна сутність, і масштаби наслідків прояву, і значення для майбутнього розвитку суспільства. Спроби усвідомити та визначити глобалізацію мають місце у величезній кількості публікацій, отже зрозуміле різноманіття думок та підходів, що сформувалися в цій сфері.

Не минули зміни і поняття «простір», його сутності та ролі в процесах, що відбуваються. Це, в свою чергу, потребує уваги з боку географічної науки, для якої категорія простору є базовою, хоча має не лише наукове тлумачення. Є суб'єктивне розуміння простору «я і моє оточення», метафоричне бачення простору «ідей і думок», існують різні наукові підходи та виміри, насамперед філософський. Використання категорії «простір» за межами філософії й точних природничих наук часто переноситься в «гуманістичну» площину, що свідчить певною мірою про забуту роль географії у формуванні відповідного дискурсу. Водночас, зважаючи на філософську традицію виділення реального, концептуального та перцептивного простору, можна з впевненістю стверджувати, що саме географія має справу з усіма трьома видами. Більше того, саме географічні знання відіграли неабияку роль у становленні філософських поглядів на простір і час, що суттєво змінилися не лише з давніх часів, а й протягом ХХ століття.

Стисло розглянемо декілька основних етапів генезису категорії «простір». Від міфології та зародження перших філософських шкіл формування

уявлень про простір було тісно пов'язане з уявленнями про будову Всесвіту, форму Землі, зі спробами моделювання навколишньої дійсності.

Головне питання для давньогрецької філософії – наповнення простору. Саме тоді було закладено підґрунтя для двох основних концепцій простору і часу – субстанційної та реляційної. *Субстанційна концепція* розглядає час і простір як сутності, що існують самостійно, незалежно від інших матеріальних об'єктів, але справляють на них істотний вплив і є середовищем для всіх матеріальних явищ, процесів, об'єктів. Простір розглядається як абсолютна протяжність.

У реляційній концепції простір і час розглядаються як особливого роду відносини між об'єктами і процесами, які не можуть існувати окремо. Слід підкреслити, що тією чи іншою мірою поняття простору представлено в роботах практично всіх давньогрецьких філософів, і, крім вмісту, найчастіше йдеться про причини виникнення простору.

Поза цим дискурсом вже на той час виникають соціальні та моральні оцінки простору. Незважаючи на численні подібності, що простежуються в ідеях західних і східних філософів, у філософії останніх панувала доктрина «інтелектуальної» природи простору і часу, багато шкіл обидві категорії відносили до відносних, ілюзорних, обмежених, породжених розумом.

Моральні характеристики простору набули

особливого виразу в епоху середньовіччя, що характеризувалась домінуванням геоцентризму та фанатичної віри у Бога, як у першооснову світу, але релігійні обмеження значною мірою уповільнили розвиток європейської науки. Середньовічні уявлення про простір зазнавали впливу також античної математики.

Великі географічні відкриття, з якими часто пов'язують точку відліку процесів глобалізації, науковий прогрес загалом відчутно змінили уявлення про простір в епоху Відродження. Знову з'являється поняття абстрактного однорідного простору, позбавленого тіл та присутності Бога. Цей абстрактний абсолютний простір наповнюється матеріальними процесами і тілами, а відповідне поняття включається до механістичної картини світу. Серед провідних філософів епохи Відродження, чий погляд мали значення для еволюції поняття простору, так само як і для природничих наук, варто назвати М. Кузанського, Дж. Бруно, Г. Галілея. Представлена останнім *концепція простору* в подальшому мала вплив на розвиток усіх відповідних філософських та природничонаукових концепцій. Галілей доводить тривимірність простору (підтверджуючи інтуїтивні здогадки Арістотеля щодо місця), його однорідність та можливість існування порожнього простору.

На думку Галілея, *простір – це викривлене замкнене порожнє утворення, що вміщує світ, своєрідна сукупність траєкторій тіл, але не їх об'ємів і не відстаней між ними; структура простору характеризується рівномірними круговими рухами*. Не вирішеною в його працях залишилась проблема континуальності, пізніше розв'язана Р. Декартом.

Філософія Декарта відкриває епоху Нового часу – часу активного розвитку матеріалізму та раціоналізму. Для Декарта, як свого часу для Платона та Арістотеля, *простір є певною протяжністю, розповсюдженням матерії; структура анізотропного простору визначається взаємним розташуванням прилеглих матеріальних тіл та їх рухом*.

Подібна традиція розуміння простору продовжується Г.В. Лейбніцем, який характеризує його через взаєморозташування об'єктів та відносини між ними, а також заперечує існування «чистого», або порожнього простору.

Водночас цим поглядам протиставлена філософія і фізика І. Ньютона, що домінувала у науковому пізнанні протягом століть. Він знову повертається до атомізму, постулюючи ідею *абсолютного порожнього простору*. Відносний простір є його мірою або певною обмеженою частиною.

Домінуюча ідея про простір як протяжність матерії знову постає у матеріалізмі Д. Дідро та П.А. Гольбаха. Філософія Дідро розглядає *простір*

і час як об'єктивні форми буття матерії, яка складається з молекул та є, разом з рухом, єдиною існуючою реальністю.

Переглянувши панівну на той час ньютонівську концепцію простору і часу, І. Кант вважав *простір апріорною формою зовнішнього відчуття, завдяки якій власне і можливі зовнішні наочні уявлення людини*. За Кантом, наші відчуття та сприйняття впорядковані у просторі, але на цій підставі не може бути впевненості у впорядкуванні у просторі реальних тіл. Сприйняття не може бути спроектоване на дійсність. Тобто він відкидає можливість об'єктивного існування простору, вважаючи, що «речі в собі» позапросторові та позачасові. Кант закладає основи для філософських дискусій модерну і постмодерну щодо відповідності суб'єктивної перцепції та реальності, індивідуального сприйняття простору та його справжньої сутності.

Г.-В. Гегель, на відміну від Канта, вважає *простір об'єктивною, найбільш абстрактною характеристикою інобуття ідеї, позбавленою будь-яких якісних визначень, згідно якої істинне знаходиться у зовнішній, індиферентній рядорозташованості моментів*. Крім того, «простір водночас і неперервний, і дискретний (дискретний в собі)» [4]. Схожими на кантівську «нечуттєву чуттєвість» є лише припущення про простір, що завжди наповнений, але не відмінний від свого наповнення.

У діалектичному матеріалізмі *простір і час є основними формами будь-якого буття*. Як і у Гегеля, існування простору вважається об'єктивним, але водночас простір, за Ф. Енгельсом, є реальним. Простір і час, як і у матеріалізмі Дідро, вважаються через рух пов'язаними з матерією. За Енгельсом, простір не існує самостійно та незалежно від матерії, він невід'ємний від протяжних речей та їх взаємного розташування, а закономірності простору – це закономірності матерії. Він визначає властивості простору (всезагальність, протяжність, координованість частин), структуру і топологію, а також говорить про відносність простору, надаючи комплексне обґрунтування реляційного розуміння простору, а отже формує центральний блок теорії відносності А. Ейнштейна. Саме в цій теорії простір і час набувають образ чотиривимірного континууму. Загальна теорія відносності відкидає поняття абсолютного простору і абсолютного часу, субстанціоналізм та суб'єктивізм, постулює *розуміння простору і часу як основних форм існування матерії*. За висловом Ейнштейна «...просторові і часові дані мають не фіктивне, а фізично реальне значення».

Уявлення про сутність категорій простору і часу формувались і представниками пізніших філософських шкіл – неокантіанства, позитивізму, ірраціоналізму, феноменології, екзистенціалізму, що супроводжувалось поступовим «розмиттям» зв'язків з фізикою та іншими природничими науками

внаслідок «соціалізації» та «перцептуалізації».

Наприкінці ХХ ст., під впливом філософії постмодерну, трансформації у розумінні просторово-часових закономірностей відбуваються за кількома напрямками: у природничому аспекті – відповідно до потреб дослідження складних відкритих систем та нелінійних процесів, у соціальному – мають місце мультиплікація та перенесення природничих понять у гуманітарну площину, зростаюча проекція впливу людини та її діяльності у способах мислення буття та особливостей просторової організації.

З позицій постмодерну просторове середовище є недиференційованим, ацентричним, позбавленим будь-яких осей і точок. Також вводиться поняття концепту, що дозволяє враховувати всі існуючі контексти вивчення феноменів простору і часу.

У географічному дискурсі серед найбільш акцентованих постає питання співвідношення часу та простору. Як зазначає автор однієї публікації з цієї тематики [17], «географи завжди вважали простір і час основними атрибутами реальності. Водночас існували та існують значні варіації у змісті та розумінні цих понять». Йдеться перш за все про об'єднання та роз'єднання цих категорій. Очевидно, що одним з перших географів-філософів, хто розміркував з цього приводу, був І. Кант, трактуючи час і простір як відокремлені одна від одної категорії. Такі погляди згодом були підтримані в низці концепцій, серед яких – хорологічна концепція А. Гетнера, теорія центральних місць В. Кристалера, ексцентруалізм Ф. Шафера та теоретична географія В. Бунге.

Серед відоміших прихильників концепції «ЧасПростір» – В.І. Вернадський, який зазначав, що «час і простір окремо в природі не трапляються, вони нероздільні. Ми не знаємо жодного явища, яке не займало б частину простору і частину часу. Лише для логічної зручності ми уявляємо окремо простір і окремо час, тільки так, як наш розум взагалі звик вчиняти при вирішенні будь-якого питання» [3]. Підтримав ідею нероздільності простору і часу й І. Валерстайн, один з відомих теоретиків світосистемного аналізу. На його думку, «ми абсолютно ігноруємо час і простір... оскільки рідко беремо, якщо взагалі беремо, до уваги соціальні конструкції часу і простору, і майже ніколи – соціальні конструкції їхньої комбінації, яку я називаю ЧасПростір» [15].

Важливим, з точки зору предметного відмежування, стало формування в географічній науці поняття «*геопростір*», що дозволило певною мірою відійти від розуміння останнього у фізиці та математиці, зберігаючи окремі філософські та методологічні аспекти щодо конструювання дійсності та моделювання просторово-часових зв'язків.

Філософський та загальнонауковий дискурси, маючи неабияку користь для географічних дослі-

джен та практики просторового управління, разом з новими реаліями суспільного розвитку призвели до формування стереотипів і тенденцій, які нівелюють цінність простору, місця, відстані.

Детальніше зупинимось на трьох основних трендах, що характеризують «площини перетину» категорій простору та глобалізації.

Перша площина перетину позначає посіднання реального простору та його сприйняття людською свідомістю і має переважно практичне значення. Очевидно, що кожен житель планети має свої уявлення про те, якою є і має бути певна частина простору, які об'єкти та зв'язки її формують та/або мають формувати. Тут варто констатувати надзвичайну близькість понять «простір» та «ландшафт» – за загальнокультурним статусом, вимірами та інтерпретаціями. Точки перетину простежуються і в контексті хорологічної концепції А. Гетнера, і в «геосинергетиці та геохорології» Й. Шмітхюзена, і в синонімічності «образу ландшафту» та «образу простору», проблемах делімітації, впорядкування тощо.

Так, якщо взяти до уваги класифікацію [5] «інтерпретацій» ландшафту, в якій виділяються природничі, соціо-природознавчі, соціофункціональні та перцепційні підходи, можна побачити чітку кореляцію природничої та природничо-соціальної інтерпретацій з реальним простором (геопростором), а перцепційної – з умовним простором (геопростором). Можливо також розрізнити суто перцепційну (ментальний образ простору) та територіально-перцепційну (з вираженою ознакою територіальності) інтерпретації. Водночас, функціональність, на нашу думку, доцільно винести за межі інтерпретаційної дискусії, оскільки все, що пов'язано з організацією території, має інтегральні ознаки.

Показовим прикладом є визначення ландшафту у Європейській ландшафтній конвенції [6] як «території, що сприймається людиною, характер якої (території) є результатом дії та взаємодії природних та/або антропогенних факторів», що поєднує розуміння території як проекції простору, суспільства та «перцепцію». У напрямках, які можна віднести до природничо-соціальної інтерпретації, сформоване поняття інтегрального ландшафту – «складної інтегральної суперсистеми». Під останнім розуміють «поле взаємодії всіх компонентів певної території: природи, населення та господарства» [10]. Запропоновані визначення економічного та соціального ландшафту впритул наближені до поширених нині вимірів «соціального» та «економічного» простору.

Другою просторовою дилемою глобалізації є поява так званих часткових просторів, що, очевидно, пояснюється зростаючою складністю аналізу суспільних та природних процесів. Об'єктивність та доречність цього процесу залишаються під знаком

питання. По-перше, це «галузеві» простори – географічний, соціальний, економічний, архітектурний, художній, театральний, а по-друге, простори, пов'язані з поведінкою та діями людини – сенсорний, перцепційний, поведінковий. Подібна «диверсифікація» загострила питання про реальність та онтологічний статус усіх численних нових просторів» [7].

Становлячи вочевидь проблему з точки зору філософії, виділення таких «предметних просторів» (множини об'єктів і явищ, між якими існують певні взаємодії та взаємовідношення) – фізичного, соціального, політичного, економічного, правового, космічного [12] – стало цілком природним для загальнонаукового дискурсу.

Варто зазначити, що *географічний простір* і за змістом, і за структурою відчутно вирізняється серед наведених. Згодом і критики просторової «багатовидовості» визнають, що «на відміну від інших наук, які вживають поняття простору, географія обговорює це як методологічну та теоретичну проблему, і простір одночасно є предметом та інструментом пізнання». Очевидно, що більшість таких видів простору (за винятком географічного), є, певною мірою, абстракцією та позбавлені вимірності й топології, а також можуть розглядатись у межах географічного простору, оскільки останній вважається «абстрагованим та ідеалізованим представленням ландшафтної оболонки Землі чи окремих її частин, яку одночасно розглядають і як реальний фізичний простір [12].

На жаль, усвідомлення такої рамкової ролі географічного простору залишається галузевим пріоритетом і не поширюється у дослідницькому просторі економічних та соціальних наук, більшість з яких прагне сформулювати визначення власного «часткового» простору з «поглинанням» географічної основи.

Такий стан речей є однією з причин виникнення третьої дилеми глобалізації – домінування економічного простору та зниження цінності реального простору, формування міфологем та стереотипів про стиснення простору, простір потоків тощо. Домінування економічних, технологічних і гуманістичних аспектів глобалізації спричинює відхід у тінь специфіки фізичного простору, привертає увагу до гео економічних та геополітичних полів. Не відкидаючи існування та важливості аналізу впливів, а отже «полів», зазначимо, що світовий відтворювальний процес і досі має виражену територіальну прив'язку, оскільки, як і раніше, розвивається в системі «ресурси – виробництво – збут». І змінними тут є лише бар'єри на шляху отримання прибутку та розподіл витрат.

З іншого боку, аналіз впливу людського фактора на уявлення про простір знайшов відображення і в

географічних дослідженнях. Йдеться про розуміння простору-часу як виміру зусилля, яке докладається для подолання відстані, що наближено до поняття доступності та ймовірних конкурентних переваг певного місця, про просторово-часову концепцію П. Форрера, який пов'язує просторову структуру суспільства, особливості інвестиційних процесів та просторово-часову конвергенцію, а також Адамса, який наголошує на здатності індивідууму або установи поширювати свій вплив у просторі та часі через засоби масової інформації та в інший спосіб, а також образу території. Певною мірою близькою до цього напрямку є і концепція стиснення часу і простору, запропонована Д. Гарві.

Дискусії щодо *стиснення простору* варто прокоментувати детальніше. Розуміння сутності останнього полягає переважно в технологічних зрушеннях у галузі транспорту і зв'язку, що збільшують мобільність капіталу, товарів, населення тощо. При цьому значення відстаней та місць нібито зменшується. Але, як ми вже зазначали при аналізі основних показників глобалізаційних процесів [9], подібні зміни не є прямою ознакою «втрати місця» у «просторі потоків», йдеться швидше про якісні трансформації, статус окремих «місць», концентрацію різних видів діяльності, нове розуміння та оцінювання ресурсів.

Співзвучними й глибшими є міркування інших географів. Ознаки «виживання» географії та відстаней констатує в одній з праць А. Трейвіш [13], аналізуючи особливості сучасної сфери послуг та організації інноваційної діяльності (потреба особистих контактів тощо). Він також підкреслює індивідуальний характер сприйняття комунікаційних змін (цінова та якісна доступність для людей з різним рівнем доходів та умовами проживання), та сутність геопростору, що «не зводиться до відстаней.. *та має (виділення Є.М.)... перепаді щільності, а також різноманітні якісні відмінності від місця до місця*», які, вочевидь не нівелюються, а посилюються під впливом інформаційно-комунікаційних технологій. Прикладом може бути розподіл авіаперельотів, здійснених громадянами різних країн, який вказує на відчутну нерівномірність використання технологічних переваг, що традиційно сконцентровані в розвинених країнах [17].

Диференціюючу роль транспортно-географічного фактора в міжнародному та регіональному розвитку підкреслює Л. Безруков [2].

Це ж стосується і ситуації з інформаційними технологіями. Так, у 2011 р. рівень Інтернет забезпеченості становив для Північної Америки 78,6%, Австралії та Океанії – 67,5%, Європи – 61,3%, Латинської Америки – 39,5%, Близького Сходу – 35,6%, Азії – 26,2%, Африки – лише 13,5% [16]. Становить інтерес і диференціація цього показника всередині регіонів. Так, наприклад, для України він становить 33,9%, для Норвегії 97,2%.

Отже, глобалізація надає можливості кращого доступу, але питання «кому», «де», «як», і, головне, – «навіщо»? Якщо порівняти територіальні особливості розподілу ВВП та населення окремих регіонів світу [17], то виникає питання: чий простір насправді стиснений? Можливо, варто замислитись про наявні та потенційні конфлікти для конкретних територій, що мають високу щільність населення та гострі соціально-економічні проблеми. Йдеться як про розподіл і перерозподіл ресурсів в системі «Центр-Периферія» та відповідні витрати і прибутки територій, груп, індивідуумів, так і про розбіжності поляризації різних видів простору – економічного та соціального. Отже, зміни відбуваються в уявних «часткових» просторах, до того ж їх вектор може бути різним для однієї території.

Об'єктивне прагнення до поліпшення доступності не має суперечити факту «прив'язаності» багатьох явищ та об'єктів до місця, фрагменту простору.

Не відкидаючи позитивні сторони таких процесів, варто зауважити, що основним «промоутером» детериторізації був і залишається глобальний капітал, представлений мережами транснаціональних корпорацій, фінансових організацій, розширюючи можливості оптимізованого використання ресурсів.

Завдання сучасної суспільної географії – дослідження «місць» у складному процесі їх різнорівневої взаємодії, аналіз градієнтів, якісних та кількісних характеристик, конфліктів розвитку.

Важливим елементом таких досліджень, на нашу думку, є концептуалізація та структуризація геопростору, кроки до якої здійснено не одним поколінням географів. Геопростір визначають як підпростір реального фізичного простору, що також є тривимірним [11, с. 24], як сукупність відносин між географічними об'єктами, що розташовані на конкретній території та розвиваються у часі [1, 8], або множину географічних об'єктів, які мають своє місцеположення та множину відношень між ними [13]. Можливим є певне уточнення визначень геопростору щодо окреслення присутності в ньому людини.

Отже, взявши за основу визначення Е.Алаєва (з вираженням часовим аспектом), доповнимо його таким чином: геопростір – це «сукупність відношень *та взаємозв'язків* між географічними об'єктами, що розташовані на конкретній території та розвиваються у часі *під впливом природних та антропогенних чинників*». Істотність такого доповнення обґрунтована двома аспектами: масштабами впливу людини (за В. Вернадським, – «геологічними») та необхідністю аналізу різних просторових «зрізів» та «вимірів», зокрема і тих, де домінують є «зв'язки» і «потоки».

Приймаючи понятійно-концептуальну схему,

запропоновану О.Топчієвим при аналізі топологічного та метричного уявлення про геопростір [11, с. 24-29], зазначимо, що на нашу думку, реальний геопростір знаходить своє відображення у географічних об'єктах та їх фізичному просторі, тоді як умовному геопростору відповідають поля та взаємовідносини цих об'єктів. Отже, комплексна оцінка окремих територіальних елементів має відбуватись не лише з урахуванням топологічних та метричних властивостей геопростору, але й охоплювати кількісні та якісні характеристики його об'єктів та їхніх взаємозв'язків, що відповідатиме компонентному аспекту. Цьому аспекту, з певною мірою абстракції, відповідатиме виділення часткових просторів, що у загальному вигляді представлено на рисунку 1.

Відповідно до концепції збалансованого розвитку ми виділяємо ключові складові – природу, соціум, економіку, між якими розташовані окремі види простору, що сприймаються як шари. Співвідношення таких часткових просторів є різним для різних територіальних виділів і має вигляд багат шарового утворення, розмір та структура якого в кожному випадку унікальні. Вважаємо, що в умовах глобалізації на перший план виходять інноваційний та інформаційний простори. Глибша деталізація часткових просторів можлива, але не принципова – виділення нових підвидів може відбуватись до нескінченності відповідно до конкретних цілей та завдань досліджень.

Ми пропонуємо розглядати *соціально-економічний простір як частину геопростору, утворену сукупністю об'єктів та суб'єктів господарювання, соціальних груп населення, інституційних структур і взаємовідношеннями між ними, а також потоками речовини та енергії, сформованими в процесі взаємодії з природним середовищем*.

Таке розуміння сутності соціально-економічного простору забезпечує можливість термінологічних змін – введення поняття соціально-економічного (СЕГ), або суспільного геопростору.

Отже, зміст видів (вимірів) такого простору у спрощеному вигляді буде визначатись за універсальною формулою, що поєднує ознаку належності до геопростору та специфічні об'єкти, відношення, зв'язки.

Так, наприклад, *економічний простір* можна визначити як частину геопростору, що охоплює сукупність об'єктів та відношень, залучених до економічної діяльності; *соціальний простір* – як частину геопростору, що охоплює сукупність об'єктів та відношень, пов'язаних з організацією життєдіяльності людини, *інноваційно-технічний простір* – як частину геопростору, що охоплює сукупність об'єктів та відношень, залучених до виробництва, впровадження, функціонування знань і технологій тощо.

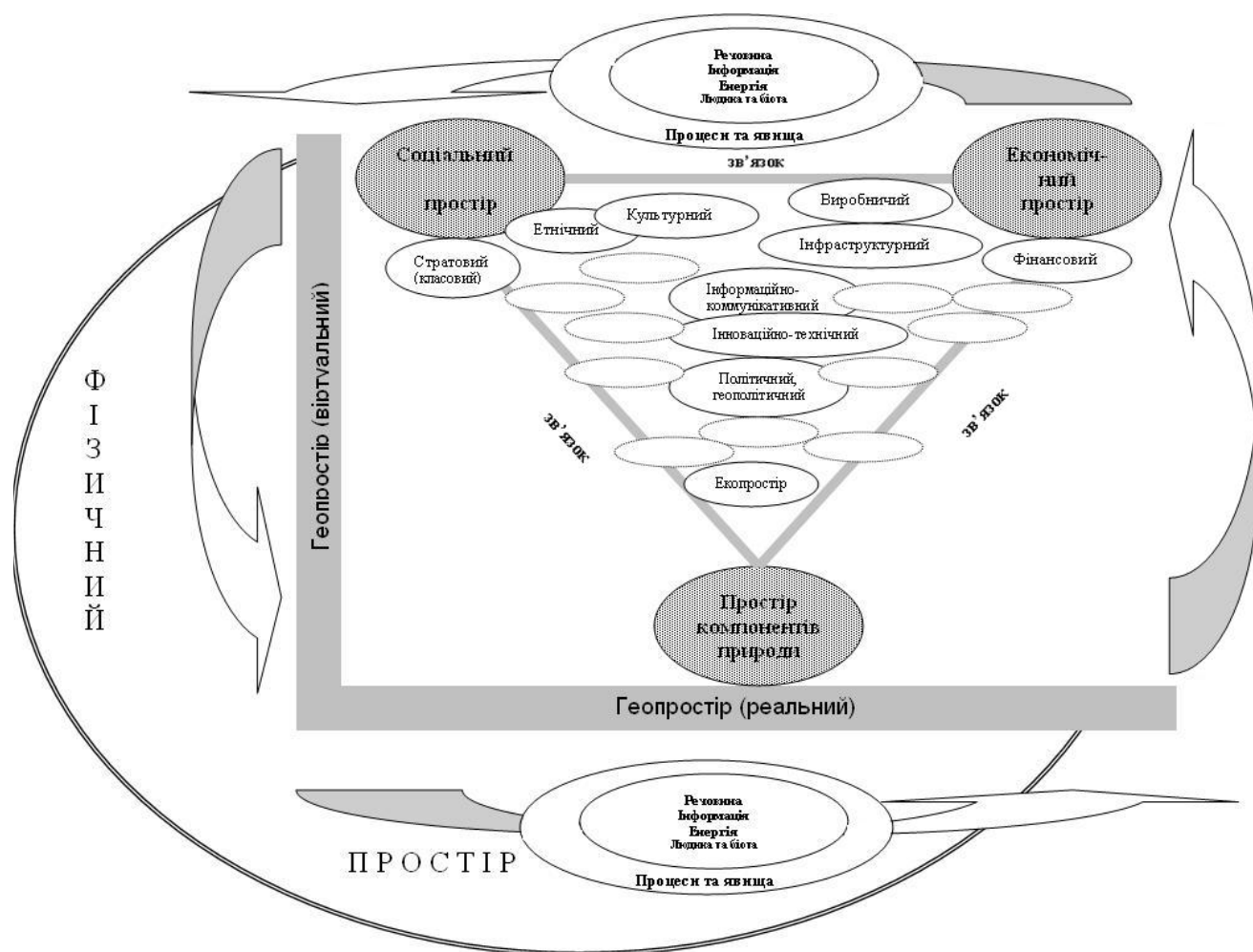

Рисунок 1. Геопростір та його види.

Розуміючи дискусійність запропонованого підходу, зазначимо, що його головною перевагою і метою, пов'язаною з визначенням географічної оболонки, є спрощення параметризації, відповідно, і оцінки простору, просторового розвитку, соціального та економічного ландшафту. Крім того, очевидним є високий ступінь абстракції та неможливість чіткого розмежування просторових вимірів.

Так само, як і для геопростору, структурність СЕГ проявляється в територіальному та компонентному аспектах. Перший – це різнорангові територіальні елементи, виділені за різними ознаками (адміністративними – країна, регіон; функціональними – центр, периферія). Другий – це об'єкти та зв'язки, які можна аналізувати окремо, в межах часткових просторів, та інтегрально.

Глибшу диверсифікацію можна простежити на прикладі підходу до ієрархізації економічного простору, що охоплює шість типів взаємодії [14]: вертикальну корпоративну ієрархію, пропульсивну, вертикальну, адміністративну, комбіновану, каузальну, соціально-кластерну. Фактично йдеться про

деталізацію та комбінування в межах представлених вище аспектів.

Як **підсумок** зазначимо, що на сьогодні аналіз категорії «простір» та її трансформацій є не лише теоретичним науковим завданням - йдеться про можливості та підходи пізнання навколишнього світу та управління ним у надзвичайно складний період розвитку Суспільства у XXI ст. – обмеженість і вичерпність природних ресурсів, деградація і забруднення компонентів природи та погіршення їх природних екологічних властивостей, значне погіршення здоров'я населення. Так було і протягом всієї історії людства, що позначилось переходом від дискусій щодо сутності та вмісту простору до обговорення його видів та індивідуального сприйняття, його значення в умовах глобальних змін та трансформацій. Очевидно й те, що саме географія, в межах концепції геопростору, має можливості щодо пошуку відповідей на виклики глобалізації, що безпосередньо стосуються просторових зв'язків та відношень, і цей потенціал має бути використаний у подальших дослідженнях та практиці.

1. *Алаев Э.Б.* Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М., 1983. – С.100.
2. *Безруков Л.А.* Сжатие пространства: мифы и реальность // Сжатие социально-экономического пространства: новое в теории регионального развития и практике его государственного регулирования. – М.: Эслан, 2010. – С.38.
3. *Вернадский В.И.* Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988. – С. 419.
4. *Гегель Г.* Энциклопедия философских наук. Т. 2: Философия природы. – М., 1975. – С. 44–58.
5. *Гродзинский М.Д.* Пізнання ландшафту: місце і простір. Монографія. У 2х томах –К.:ВПЦ «Київський університет», 2005. – Т. 1 – С. 41.
6. *Європейська ландшафтна конвенція [Електронний ресурс] // Сайт «Ліга-закон». Режим доступу http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MU00247.html*
7. *Костинский Г.Д.* Географическая матрица пространственности // Известия РАН. Серия геогр., 1997. – № 5. – С. 17.
8. *Котляков В.М., Комарова А.И.* География: понятия и термины. - М.: Наука, 2007. – С. 122.
9. *Маруняк Є.О.* Глобалізація та її вплив на розвиток регіонів України – К.: Реферат, 2007. – 224 с.
10. *Проблеми комплексного розвитку території // І.О. Горленко, Л.Г. Руденко, С.М. Малюк. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 8.*
11. *Топчиев А.Г.* Пространственная организация географических комплексов и систем. – К.; Одесса, 1988. – 187 с.
12. *Топчиев О.Г.* Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса, 2005. – С.166.
13. *Трейвиш А.И.* «Сжатие» пространства: трактовка и модели // Сжатие социально-экономического пространства: новое в теории регионального развития и практике его государственного регулирования. – М.: Эслан, 2010. – С.17-30.
14. *Шульц С.* Економічний простір України: формування, структурування, управління. – Львів: ІРД НАН України, 2012. – С. 26.
15. *Immanuel Wallerstein.* The Time of Space and the Space of Time: The Future of Social Science [Електронний ресурс] // Режим доступу <http://www2.binghamton.edu/fbc/archive/iwtynesi.htm>
16. *Internet World Stats [Електронний ресурс] // Режим доступу <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>*
17. *Janelle D.G.* Time-Space in Geography. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2001 P.15746
18. *Worldmapper [Електронний ресурс] // Режим доступу <http://www.worldmapper.org/>*

Інститут географії НАН України, Київ

Стаття надійшла до редакції 16.11.2012

УДК 911.504

А. Аль-Хамарнех¹, Й. Марграфф¹, Е. Дронова²

ГОРОДА В УСЛОВИЯХ НЕОЛИБЕРАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА: ОБЩИЕ ПОЛОЖЕНИЯ

А. Аль-Хамарнех¹, Й. Марграфф¹, О. Дронова²

МІСТА В УМОВАХ НЕОЛІБЕРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

¹ Центр досліджень арабського світу Інституту географії Майнського університету, ФРН

² Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Дерегуляція, децентралізація, приватизація й лібералізація є загальноприйнятими явищами сьогодення як основа сучасної неоліберальної глобалізації, що охопила весь світ у всіх аспектах розвитку людського суспільства. У статті викладені деякі теоретичні та методологічні підходи представників критичного напрямку суспільної географії й соціології щодо неоліберального міського планування і розвитку. Виникнення нових міських альянсів між владою та бізнесом, домінування економічних інтересів над соціальними, а також непрозоре управління при здійсненні великомасштабних будівельних проектів у містах призводять до значної соціально-просторової фрагментації території міста. Головною метою такого міського управління є брендинг міста з метою створення ренти від об'єктів нерухомості та радикальне відокремлення міського планування від соціального розвитку міста. Різні аспекти міського планування і розвитку в умовах неоліберальної глобалізації будуть розглянуті у наступній публікації на прикладі міст Київ і Дубаї.

Ключові слова: глобалізація; неоліберальна політика; неоліберальна урбанізація.

A. Al-Hamarneh¹, J. Margraff¹, O. Dronova²

URBAN DEVELOPMENT IN NEOLIBERAL CONDITIONS – GENERAL PROVISIONS

¹ Center for Research on the Arab World, Institute of Geography, University of Mainz, Germany

² Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine

Deregulation, decentralization, privatization and liberalization are common phenomena as today's neoliberal globalization in a world, which engulfed (permeated) every aspect of society development. Some theoretical and methodological approaches to neoliberal post-modern urban development expressed by critical geography and sociology direction representatives have been outlined in the article. Arising from the modern city alliances between administration and business, the predominance of economic interests over social concerns and nontransparent management of the large-scale urban development projects implementation result in socio-spatial fragmentation of the city space. The main objective of such urban planning is global city branding to generate rent from real estate developments and radically detach the urban planning from social development. Various aspects of city planning and development in neoliberal globalized world based on case studies for Kyiv and Dubai will be reviewed in the following publication.

Keywords: globalization; neoliberal policy; neoliberal urbanization.

© А. Аль-Хамарнех, Й. Марграфф, Е. Дронова, 2012